

D E

H I S T O R I E

V A N

D E

V E S T I N G W E R K E N

A A N

D E

W E S T W A L

T E

's-H E R T O G E N B O S C H.

D E “W E S T W A L K E E R T W E E R”.

D E G E S C H I E D E N I S V A N H E T :

SINT JANSBOLWERK.

BASTION MARIA.

KRUITTOREN.

WALMUREN.

TEKST:.....Henk Bruggeman.

REALISATIE BOEKJES: .....Robin van Tiel.

‘s-Hertogenbosch, Mei 2005.

FOTO SINT JANSPOORT.

Een opname uit het jaar 1899 - enige tijd voor de afbraak van de Poort.

VESTINGSTAD

Ik blijf mij verbazen, wanneer ik een rommelmarkt bezoek, over het grote aanbod van antiek, curiosa, snuisterijen en al het andere spul wat daar aangeboden wordt.

Soms lukt het, met een geslaagde aankoop, de verzameling uit te breiden.

Zo kocht ik onlangs een poster = vermoedelijk uitgegeven bij het 750 jarig bestaan van onze stad = waar alle belangrijke gebeurtenissen uit haar geschiedenis op afgebeeld staan.

Nog vòòr ik de Brabanthallen verlaten had, was hij alweer van eigenaar gewisseld.

Handelen, dat zit de Bosschenaren in het bloed.

Dat moet ook Hertog Hendrik 1 gedacht hebben toen hij in 1185 's-Hertogenbosch stichtte.

Een bloeiende handelsstad zou de welvaart en de naam van zijn hertogdom ten goede komen.

Maar hij zou ook graag zien, dat deze nederzetting, welke gelegen was in het noordelijk deel van zijn hertogdom, uitgroeide tot een vestingstad. Dat zou een bijdrage leveren tot het bewaren van de vrede en rust in dit gebied.

Hij liet als versterking een aardewal opwerpen rond genoemde vesting, waarvan de oppervlakte nauwelijks groter was dan de huidige markt.

De vesting 's-Hertogenbosch was een feit; al moeten we wel constateren, dat deze eenvoudige wallen nauwelijks een vestingstad waardig waren.

De gevolgen bleven dan ook niet uit.

In 1202 ondernamen de bewoners van Heusden, onder aanvoering van hun Landheer Graaf Dirk V11 en geholpen door de landslieden van Graaf Otto 1 van Gelre een aanval op onze vesting.

De strijd was kort maar hevig; de stad werd volledig verwoest.

Hertog Hendrik nam dit niet.

Hij verzamelde zijn manschappen en met versterking van de Bosschenaren trok hij in slagorde op naar Heusden om daar zijn recht te halen.

Hij kwam als overwinnaar uit deze strijd en nam Graaf Dirk V11 gevangen. Zijn handlanger Graaf Otto 1 kon zijn gevangenschap ontkomen door het betalen van een geldsom van 2500 Mark.

Er is een verhaal, dat met dit geld de eerste stenen muur rond de stad gebouwd werd, welke voorzien was van toegangspoorten en uitkijktorens.

Men gaat er vanuit, dat deze vestingmuur zo rond het jaar 1225 gereed kwam.

Zowel de economische groei van onze stad als de toename van het getal inwoners lagen ten grondslag aan een verzoek, dat onze Stadsregering op 13 september 1318 richtte tot Hertog Jan II. Ze vroegen daarin = en kregen ook toestemming = om tot uitbreiding der stad over te gaan en daartoe een nieuwe vestingmuur aan te leggen, welke voorzien was van enkele land- en waterpoorten.

De hiervoor benodigde stenen werden in opdracht van het Stadsbestuur = volgens aangegeven model en afmetingen = te Engelen en Empel in veldovens gebakken. Als regel werden in de stadsboeken ook de geleverde hoeveelheden vermeld: "*Jaer 1608/1609 betaelt 104.000 grooten mopsteenen.*"

Uit de archieven is bekend, dat in latere perioden, = en wel in de 14^e en 16^e eeuw = opnieuw uitbreidingen van onze stad hebben plaats gevonden.

Niet alleen door de nieuwe aanvalstactiek van de vijandelijke troepen op onze vesting, maar ook het zwaarder worden van het vuurgeschut noopte onze stad ertoe haar vestingwerken aan de nieuwe tijdsomstandigheden aan te passen.

In het Stads rekeningenboek komen we regelmatig uitgaven tegen ten behoeve van de Fortificatie werken van de vesting.

- Jaar 1400.** *Aenkoop van steenen, calk en zand.*
- Jaar 1401.** *Uitgaven voir Poirten en Bruggen.*
- Jaar 1496.** *Riet en stroo daken van de waltorens vervangen door leyen.*
- Jaar 1542.** *Groote aankooopen van hout alsmede metselsteenen van groote en kleyne formen.*

De uitgaven van het laatst genoemde jaar zullen nauw verband houden met de bepaling van het Spaanse gezag = zetelende te Brussel en de heerschappij voerende over de Nederlanden = dat de walmuren versterkt moesten worden met aardewallen van tenminste 24 voet breedte. Het toezicht op dit werk werd uitgevoerd door de Politiemeester: Henrick van Sonne. Het benodigde zand werd in Orthen gehaald. Daartoe werd de grond op sommige plaatsen wel twee meter afgegraven. Voerlieden met kar en paard verzorgden het transport. De Betaalmeester was misschien wel erg zuinig: *“Eene stuver voir drie reyse van karre ende pert.”*

De benodigde geldbedragen, om de vestingwerken in stand te houden, begonnen steeds meer een zware last te vormen voor het Stadsbestuur en haar inwoners. Noodzakelijke voorzieningen hieraan werden uitgesteld. Om verdere verwaarlozing der werken tegen te gaan werd aan een aantal inwoners van de stad het recht verleend om op of tegen de stadsvestingmuren huizen te bouwen of de grond te bewerken. Ze hadden dan wel de verplichting om de betreffende walmuur te onderhouden.

Een andere vorm van inkomsten voor dit onderhoud verkreeg men uit het in vredestijd verhuren van de waltorens aan ambachtslieden.

Hoewel de Bosschenaren zeker hun steentje hebben bijgedragen inzake het onderhoud aan de vesting, kon de Stadsregering ook nog gebruik maken van het aan haar verleende octrooi van 31 januari 1356 / 57 door Wenceslaus = Hertog van Brabant, Luxemburg en Limburg = en Hertogin Johanna van Brabant.

De stad 's-Hertogenbosch verwierf hiermede het recht om voor graafwerken aan de vesting uit: *“Elk huis in de Meierij jaarlijks èèn man voor èèn dag te mogen oproepen.”* Met het zenden van een: *“opene plackaet”* werd dit aan de betreffende dorpen bekend gemaakt. Zij waren verplicht:

“om sonder morre de vroemsten ende stercxsten te sturen, dese moesten zich op de comenden 's-Morgens voir ses uren melden aen de statspoirten met scoppen en spaden.

Oik karren oft wagens met eenen driver ende elcke karre een pert ende elcke wagen twee stercke perden.”

Aan de gravers werd op kosten van onze Overheid brood en bier uitgedeeld.

In het Stads rekeningenboek van 1498 wordt nog vermeld, dat de dorpen, welke geen werkkrachten wilden of konden leveren, voor elke niet opgekomen mankracht aan het stadsbestuur moesten betalen: *“2 Blancken of een Stooter”* (2½ stuiver of 20 duiten.) Vrijgesteld van deze opkomst waren de kloosterlingen; zij moesten echter wel hun karren en wagens beschikbaar houden.

Bij sommige beschrijvingen worden niet alleen de namen van de dorpen genoemd, maar ook het verplichte aantal te zenden gravers.

Jaar 1554.

Arbeyders voor de Statsdyck beginnende aen die Heeckel ende groeven tot 't Convent van Baseldonck.

*Erste dach dorpen Cromvoirt en Orten;
des andere daechs Gestel;
en soo voorts alle dorpen van de Meierij.*

Elck sterck 50 tot 60 mannen.

In de winter van 1600 / 1601 werden er grote delen van de vestingwerken door het hoge water en de zware stormen: “*affghespoeld.*”

De Stadsregering kondigde de navolgende publicatie af:

Dat alle huyslieden souden commen met schuppen; waegens ende perden voor het Stadthuyse.

Dat elck huys eene vrouwe persoon soude zeynden om te pioneren.

Kennelijk was de opkomst van de Bosschenaren zo groot, dat er onvoldoende schoppen, scherp, houwelen en pieken in de stadsmagazijnen aanwezig waren.

Burgers = welke hierover wel de beschikking hadden = moesten deze voorwerpen inleveren.

Indien men aan dit verzoek niet voldeed, werd het verzuim beschouwd als diefstal.

Uit dezelfde periode = 16 mei 1598 = komen we ook nog een besluit tegen van de Gouverneur hetwelk bij ons de indruk wekt, dat er nodig orde op zaken gesteld moest worden.

Vanaf nu is het aan een ieder verboden de vestingmuren te ontgraven; stenen op te breken; schansen te bezaaien of te beplanten; dan wel hout, steen, kalk en andere materialen uit de opslagplaatsen te ontvreemden.

Aan de hand van geraadpleegde Fortificatieboeken kunnen we over de betreffende jaren ook de ontwikkelingen volgen aan de vestingwerken.

Aan de walmuren bevonden zich oorspronkelijk halfronde dan wel vierkante torens. Ze hadden een gemiddelde doorsnede van 3 – 7 meter. Niet alleen door deze afmetingen maar ook bouwtechnisch gezien waren deze torens te onstabiel om ze te benutten voor het opstellen van het geschut.

Rond 1470 ontstond er mede daardoor een nieuwe vorm van torens: “**DE WALTORENS**”

Ze waren robuuster van vorm en uitgevoerd in degelijk metselwerk. Bovendien waren ze voorzien van een zwaar gewelf, dat afgedekt was met een zandlaag.

Ze bleven tot ongeveer 1600 een onderdeel vormen van onze vestingwerken.

Dan doen de Bastions hun intrede.

In de periode 1614 tot 1618 verrijzen er binnen onze vesting een zestal van deze bolwerken.

We noemen:

Maria Deuteren Oliemolen Muntel Hintham Anthonie.

Ook aan de toegangspoorten van onze stad werden veranderingen aangebracht. Door hun specifieke bouwtrant met hoge en dunne torenspitsen waren ze niet bestaand tegen het zware geschut.

De landpoorten werden lager van vorm, soms alleen bestaande uit een doorgang van de wal.

Ook werd er een tweede toegangspoort voor de eerste aangebracht. Beide poorten stonden dan door een gewelfde verbindingsgang en zware gemetselde zijmuren met elkaar in verbinding.

Regelmatig worden er = met name in de 16^e en 17^e eeuw = vestingmuren in onze stad genoemd waar men druk doende is ze te bedekken met een laag aarde ter bescherming tegen vijandelijk vuur; in militaire termen het: Bresschieten.

FOTO SINT JANSPOORT

Een opname uit het jaar 1899 – enige tijd voor de afbraak van de Poort.

D E W E S T E L I J K E W A L.

Bij de wet op het Vestingstelsel voor het Koninkrijk der Nederlanden van den 18° April 1874 (Staatsblad no 64) wordt in artikel 3 bepaald, dat, onder andere, ook de vestingwerken van 's-Hertogenbosch, als verdedigingswerken zullen worden opgeheven, met bijvoeging, dat, behalve de gronden welke tot militair gebruik moeten behouden blijven, die vestingwerken uiterlijk binnen drie jaren na afkondiging der wet, aan het Bestuur der Registratie en Domeinen zullen worden overgegeven, om ze onschadelijk te maken en zooveel nodig te slechten, zodat de gronden waarop de vestingwerken zijn aangelegd, die vestingwerken zelve met hare muren, walgangen, boomen, poorten, bruggen en wachthuizen, als 's-Lands domein worden beschouwd.

De militaire werken gelegen aan de Westelijke Wal van de vesting 's-Hertogenbosch worden nader genoemd:

De Sint Janspoort.
Maria Bastion.
Brug en Steenweg buiten de Sint Janspoort.
De Voorwerken.
De Walmuren.

De oorzaak van de opheffing van 's-Hertogenbosch als vestingstad moeten we vooral zoeken in het feit, dat deze werken niet meer voldeden aan de gestelde eisen inzake verdediging en aanval.

De stelling 's-Hertogenbosch had geen nuttige of strategische waarde meer voor ons land. Zou men het geheel toch willen handhaven, dan waren grote investeringen nodig. Hiertoe bleek het Kabinet niet bereid.

Wel werden in 1874 door het Parlement de linies vastgelegd, welke de vesting Holland zouden omgeven.

De stelling 's-Hertogenbosch werd opgenomen in de minder belangrijke: Zuider-Waterlinie. De daaraan verbonden taak bestond hoofdzakelijk uit de opdracht om onze eenheden veilig over de grote rivieren te brengen. Het grootste aandeel in de genoemde omschrijving was toebedeeld aan de forten welke in de omgeving van de stad lagen.

De vestingwerken in onze stad hadden, door deze maatregelen, hun nut verloren.

Hoewel de wet, zoals we dit aan het begin van deze pagina hebben weergegeven, uitdrukkelijk bepaalde: “ dat binnen drie jaren na afkondiging, de vestingwerken van de stad 's-Hertogenbosch aan het Bestuur der Registratie en Domeinen moeten worden overgegeven “ wist het Gemeentebestuur = dank zij de inspanning van Burgemeester Mr. A.F.X. Luyben = te bereiken, dat de Walmuren, Bastions en Rondelen tot een hoogte van zeven meter plus A.P. voor de stad behouden mochten blijven, teneinde als waterkering dienst te doen.

Aan de hand van de verzamelde gegevens betreffende uitgaven voor het aanleggen en onderhoud van deze Fortificatie werken, kunnen we ons een beeld vormen omtrent de historie van de Westelijke verdedigingswal.

Hiervoor raadpleegden we:

Stadsrekeningen Boek van 's-Hertogenbosch.
Samengesteld door R.A. van Zuylen over de jaren 1399 = 1800.
(Stadsarchief.)

Archief van de Dienst der Genie in de Provincie Noord-Brabant. 1735=1986.
(Brabants Historisch Centrum 's-Hertogenbosch)

Collectie Hingman.
(Stadsarchief en Brabants Historisch Centrum.)

Boeken over 's-Hertogenbosch.
(Openbare Bibliotheek.)

DE VESTINGWAL.

De Stadsregering van 's-Hertogenbosch noteerde in het notulenboek van de jaren 1530 – 1531 het navolgende besluit:

“De gravers naer de coepoirt gedirigeerd om aldair de gracht wijder ende dieper te maecten ende op te graven.”

Betaelt: 1063 Car. Gul. 14 st. 8 miten

Deze beslissing was niet genomen omdat er een vijandelijke troepenmacht in aantocht was. De achtergrond was, dat onze stad op dat moment veel problemen had met zijn natuurlijke vijand: HET WATER.

Door het aanwezige slib in het water werd wel de rivierbedding verhoogd in de loop der jaren, maar het aangrenzende land en dikwijls ook de dijken bleven op dezelfde hoogte.

De waterlopen werden in een te nauwe bedding opgesloten. Met geen mogelijkheid kon deze het water in een zeer natte periode (regen / dooi) verwerken, waardoor dikwijls grote overstromingen ontstonden.

In de archieven van de Stedelijke Overheid en de Dienst der Fortificatiën komen wij regelmatig aantekeningen tegen over het uitdiepen en verbreden van de grachten en watergangen.

Soms gebeurde deze werkzaamheden mede ter beperking van de water overlast voor de stad en haar inwoners:

“een verre eynde buyten de Pickenpoirte en Sint Janspoirt, waer gedeyckt, gedamd en gegraven werd.

Het vrijkomende slib werd aangewend om de vestingwallen te verhogen.

Voor raadgevingen betreffende het onderhoud, moderniseren en uitbreiden van de Fortificatie werken in onze vesting kon het Stadsbestuur zich laten adviseren door Politiemeesters, een soort college van deskundige mannen.

Deze hadden op hun beurt de mogelijkheid om zich bij te laten staan door Vesting adviseurs.

Hoewel hun functies niet altijd precies omschreven staan, kwamen wij in de hieronder genoemde perioden de navolgende namen tegen.

1516 – 1521.   Bouwmeesters Dirck van Hedel en Jan die Soeper.
Zij waren belast met het werk aan de vestingmuren bij de Corneliushekel, Zuidwal, Spinhuiswal.

1541 – 1542.   Mr. Henrick van Sonne.

1556.   In 1556 bij de noodzakelijke herstel-werkzaamheden aan de vesting-gracht bij de Westelijke Wal stonden de arbeiders onder leiding van de Graafmeesters:

Steven Taphoren ende Marcus van der Hulst om die gravers aen die graften tussen *Pickenpoirte en elders in hueren wercken te dirigeren* St. Jans en .

Betaelt: 52 daigen elck

S   *s'daigs Marcus van der Hulst*   s .

teven Taphoren   7 stuyvers s'daigs .

1577 – 1578.   Ingenieur Jacob Kemp uit Gorinchem.

Ingenieur Hendrick Baecx uit Utrecht

1614   Ingenieurs Sebastiaan van Thielen   en   Silvan van Bolijn.

In 1542 werd het besluit genomen om een nieuwe gracht te graven van de Pickenpoort tot de Sint Janspoort en vandaar naar den Boom.

Deze beslissing zal niet alleen genomen zijn om de wateroverlast voor onze stad te bestrijden, ook de inval van Maarten van Rossum in Brabant zal zeker een rol hebben gespeeld.

In 1556 is het al weer mis met deze vestinggracht.

Delen van de dijk zijn: “*affgespoeld*” waardoor kostbare herstellingen noodzakelijk zijn.

Aan de verdedigingswerken in onze stad werden ook regelmatig versterkingen uitgevoerd welke soms van zeer ingrijpende aard waren.

In het jaar 1605 werden op advies van Raadsheer en Politiemeester Leonard Vos vele erven en niet minder dan 28 huizen = o.m. staande nabij de Sint Janspoort = aangekocht om de vestingwallen te verbreden.

In 1614 vond er over deze materie wederom een inspectie van de vestingwallen en overige verdedigingswerken plaats.

Vijf jaar later begon men met het grote werk inzake de aanleg van een nieuwe vestingmuur aan de Sint Janspoort.

De platbodems = in onze contreien pleyten genoemd = voerden de benodigde stenen, kalk en zand aan.

17 April 1619.

*24000 cleynen zantsteen tot behoeff deser stadt.
4 gul. 5 st. 't duysent,*

*64000 grooten mopsteen voir de muer aen de
Sint Janspoort.
8 gul. 10 st. 't duysent.*

Mogelijk werden ook deze stenen te Empel en Engelen in veldovens gebakken.

*Een Bode tot Empel en Engelen metten forme vanden steen
gesonden omme dair nae te backen.*

Inmiddels zijn ook de werkers gearriveerd op dit werk

Honderd en elf mandagen werden er gegraven door Joost Janssen en 11 anderen:

*“ voir 9 stuyvers daechs - om de aerde van de
Veste op te schieten om 't fondement van de muer te leggen.”*

BASTION MARIA.

Het Bastion Maria werd, met 5 andere Bastions in onze vesting, aangelegd in de periode 1614 – 1618.

Het lag aan de vestingwal tussen de Berewoutstraat en de straat “Achter de Boomgaard” of zoals het in militaire beschrijvingen wordt aangegeven: “een weinig zuidelijker dan de Sint Janspoort.”

Het was een rechthoekig; zogenaamd half-Bastion. Het bestond uit twee flanken en een face welke evenwijdig met de westelijke wal liep.

Op genoemde locatie heeft ook een molen gestaan, welke de naam droeg van:

“Nooit – Gedacht”.

Deze was bestemd voor het malen van koren en schorsen. Het eerste voor de levering aan de bakkers; het tweede ten behoeve van de leerlooiers in de Langstraat. De molen zou in 1733 afgebroken zijn.

DE VOORWERKEN.

Nabij genoemd Bastion waren ter verdediging van de vesting ook “Buitenwerken” aangebracht.

In 1618 – 1619 wordt melding gemaakt van de aanleg van Ravelijnen zowel ten noorden als ten zuiden van de Sint Janspoort.

In het Stads rekeningenboek van 1621 komen we een uitgave tegen aan van der Leemput voor de levering van:

“Twee tonnen biers aen soldaeten die wercken aen de kleyne schanske buyten de Sint Janspoorte.”

Op advies van onze Nederlandse Vesting Bouwkundige Baron Menno van Coehoorn (1641 – 1704) werd er in 1702 een Ravelijn aangelegd voor de Sint Janspoort.

Dit werk werd nader omschreven als: “Het in de vestinggracht aanwezige driehoekig verdedigingswerk”. Het was - met een open achterzijde - geschikt voor de opstelling van geschut en manschappen.

In 1734 werden hier nog een drietal werken aan toegevoegd welke op deze plaats in boogvorm waren aangelegd.

In 1736 werden deze werken uitgebreid met een: “Enveloppe” waarbij als toelichting werd vermeld: “Ter verlenging van de aanwezige Ravelijnen.”

Alle genoemde werken waren via houten bruggen met elkaar verbonden.

Omdat bij de latere inpoldering van het gebied achter de rivier de Dommel ten behoeve van de eerste uitbreiding van de stad, deze waterloop enigszins verlegd moest worden, werden de betreffende voorwerken gesloopt.

DE KRUITTOREN.

In de oudste vestingmuren, welke onze stad beschermden tegen mogelijke vijandelijke aanvallen, bevonden zich ook een aantal halfronde c/q vierkante torens.

Ze waren op een afstand van 60 tot 80 meter in de genoemde muur gedeeltelijk ingebouwd. Hun taak was het, om als een soort uitkijktoren, de tussenliggende stukken muur te bewaken en te verdedigen voor het geval de vijand deze wilde bestormen.

De vloeroppervlakte van deze torens was vrij klein; de doorsnede bedroeg gemiddeld zo'n vijf meter. Bovendien waren ze door hun hoge, veelal met riet of stro bedekte torenspitsen, alsmede de zwakke bouwconstructie, zeer kwetsbaar in het strijdgewoel.

Toen zowel onze verdedigers als de aanvallende troepenmacht de beschikking kregen over steeds zwaarder geschut, werd gekozen voor een nieuwe en verbeterde uitvoering van de muurtorens.

Deze bouw bestond uit dubbel-steens gemetselde muren waarbij zware gewelven werden toegepast. Bij dit type torens waren de daken als regel bedekt met leien.

In de jaren 1840 – 1843 werden in onze vesting een aantal van deze torens verbouwd tot kruitmagazijnen.

Een van deze verbouwde torens was gelegen aan de Westelijke Wal tussen Bastion Maria en Bastion Deuteren en was geschikt voor opslag van zo'n 24000 pond kruit.

DE COEPOORT.

Er is in het verleden nog wel eens verschil van mening geweest over de juiste plaats waar de Coepoort gestaan zou hebben.

Het onlangs uitgevoerde archeologisch onderzoek aan de Westwal en St. Janssingel, zal dit probleem wel uit de wereld hebben geholpen.

En mocht het niet zo zijn, de Poortwachter van het Sint Jans-Bolwerk wil ons graag helpen. Hij zal ons weten te vertellen, dat ruim 208 meter rechts van het Maria Bastion de Sint Janspoort heeft gestaan. Vanaf deze poort, en dan 14 royen (roeden) naar links, stond de Coepoort.

De man, die dit allemaal voor ons berekend heeft was:

Jacoppen, den straetmaker, die de nyeuwen steenwech tusschen de Coepoorte ende het nyeuwe werck, belopende 14 Royen, bestraet hebbende tegen 14 stuyvers die Roye.

(Rijnlandsche roede 3,767 meter.)

Uit bouwkundige beschrijvingen weten we, dat deze poort een toren bezat welke aan de voorzijde met een ronding was afgewerkt. Dit ter bescherming van het bouwwerk bij beschieting door de vijand. De afgeschoten kogels zouden door deze ronding minder schade toebrengen aan het metselwerk. Aan de stadszijde was de toren als een rechte muur opgemetseld.

Het openen en sluiten van de zware eikenhouten deuren van het: “ *Coepoertke* “ was opgedragen aan de wachters.

Het geld, dat zij met dit werk verdienden, werd hen eens per half jaar door de Stads Betaalmeester overhandigd.

Iedere Poortwachter droeg, als een soort herkenningsteken van zijn functie, een lederen sleutelzak om zijn middel.

In 1795 (bij het overgaan van de Stad; Bataafsche Republiek) waren deze sleutelzakken gestolen of wellicht in het water gegooid. De Stad was nu genoodzaakt om daarvoor een bestelling te plaatsen bij de Wed. Siepkens van:

Ses leederen sacken. Betaelt: 30 gul. 11 st. 8 penn.

In 1523 achtte het Stadsbestuur, mede uit oogpunt van veiligheid, het verstandiger om de vestingpoorten en torens te voorzien van klokken, om deze bij alarm te kunnen luiden.

Betaelt aen mr. Jasper, clockgieter, voer zess cloexkens, die gehangen syn rondomme in deser Stat thoerens.

Betaelt: 22½ gul.

Waarschijnlijk zijn ze maar weinig gebruikt, want pas in het jaar 1590 komen we een aankoop tegen van:

Een pont dobbelen sackband (soort koord) om te besingen aende clockens hangende in de toren op de veste.

Betaelt: 3½ stuyver.

De Coepoort werd in 1597 afgebroken.

SINT JANSPOORT.

In 1528 werd door onze Stadsregering de belangrijke beslissing genomen om aan de Westelijke Wal een nieuwe vesting-poort te bouwen.

Het werk werd begroot op 4080 gulden.

In het genoemde jaar werd begonnen met het leggen van de fundamenten voor dit werk.

Rond deze periode was in Utrecht een bijzonder bouwwerk gereed gekomen: HET VREEBURCHT.

Ons Stedelijk Bestuur was er alles aan gelegen om de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van vestingbouw ook in deze Stad toe te passen.

Over deze materie werd door onze vroede vaders contact gezocht met de collega's in Utrecht om over hun ervaringen inzake deze bouw en de daaraan toegepaste materialen van gedachten te wisselen. De contacten verliepen voorspoedig en op 13 Februari 1532 vertrokken met de Postkoets vanaf de markt naar Utrecht:

Peter van Nymegen, metser, ende Jan van de Laar, steenhouwer, van deser stat naer die Borch omme dat dwerck te mogen oversien om sommige wercken ende stucken aen het bolwerck aen de wal toe te passen.

Toen het werk aan de Westwal was opgeleverd, bezat onze Stad een fraai monument waaraan kosten noch moeite waren gespaard.

Als men onze stad naderde waren reeds vanaf verre afstand de hoge slanke torens van dit bouwwerk te zien.

De poort had een vierkante vorm; een houten galerij en een kap met toren welke met lood en leien gedekt was.

Aan de hand van de beschreven werkzaamheden betreffende dit object, weten we, dat het voorzien was van een aantal busgaten voor het opstellen van de vuurmonden. Een deel van de overige werkzaamheden hadden betrekking op het toegepaste beeldhouwwerk aan deze poort. De keuze van de gebruikte materialen geeft ons de overtuiging, dat dit Bolwerk niet alleen voor de Stad maar ook voor de hele omgeving een grote aanwinst moet zijn geweest.

Zo werden er, naast de grote en kleine vormen van metselstenen, ook toegepast:

Namensche steenen; Blauwe Namensche Arduinen; Zechner steen en witten steen ook wel genaamd Oegijnen.

Ook de werkers aan dit object moge genoemd worden.

JENNY de WALL.

Vijf daigen steen gehouwen tot busgateren. 4½ stuyver s'daigs.

HENRICK van MAERHEZE.

Timmeren aen de nyeuwe thoren. Betaelt 34½ stuyver.

FRANS die STEENHOUWER.

Aen die nyeuwe poirt, nu genoemt Sint Janspoert, buyten die Coepoirt, gemaict van witten steen, twee wapenen, te wetenen 's-Keyzers ende deser stat wapenen, twee werpers, ende drie leeuwen, tesamen betaelt voer zijnen arbeyt: 12 Car. Gul.

WILLEMEN die MAELDER.

Voer de wapenen te vergulden ende stofferen, betaelt 4 Car. Gul. enne 2½ stuyver.

JENNY van NAMEN.

Gelevert den witten steen, betaelt 9 Car. Gul. 2 stuyver 1½ oirtje.

JACOB BEN COELBORNER.

Voer loet opte Coepoirts thoeren, betaelt 2½ Car. Gul.

BEATI EGIDI, en MELIS WILLEMSS en HENRICK WILLEMSS.

Elck 5½ dach plancken gesaight voir de galerye.

s'daigs betaelt elcken 4 stuyvers.

GEBRUEDERS FAES ende ALBERT ende JAN, die oiperman.

Elck 6 daigen die nyewe poirte gedeckt. Betaelt:.....(?).....

In de nieuwe poort stond ook een beeld van “*Sint Janne.*” Het was van wit-steen vervaardigd door Frans de Steenhouwer. Hij ontving voor zijn arbeid van de stedelijke overheid een bedrag van: *vijf Car. Gul.*

De schoonheid en de degelijkheid van deze toren overtroffen ieders verwachting. Als de voortekenen niet zouden bedriegen, dan kon 's-Hertogenbosch, ter bescherming van haar inwoners, er lange jaren nut van beleven.

Aan het einde van de 16^e eeuw begon de lucht te betrekken en er kwamen donkere wolken aangedreven boven de westelijke verdedigingswal van onze vesting.

In deze jaren ontstonden er nieuwe beginselen op het gebied van de vestingbouw. Ze werden met name ontwikkeld vanwege het inzetten van buskruit in de oorlogvoering. Tegen de kracht van dit geschut, dat steeds zwaarder werd, bleken de stadspoorten in hun klassieke uitvoering met de hoge slanke torens niet bestand.

Dit impliceerde, dat ook de Sint Janspoort aan de nieuwe eisen moest worden aangepast.

In 1593 werd er vanuit de Radekamer van het stadhuis opdracht gegeven, dat: “*timmerluyden ende metsers*” zich naar de toren moeten begeven om een deel van de spitsen af te breken.

Echter ook na deze sloopwerkzaamheden bleef deze toegang tot onze stad – evenals de overige land en waterpoorten – een zwakke schakel in ons verdedigingsstelsel.

Men meende een aanmerkelijke verbetering te kunnen bereiken door ter plaatse een zogenaamde VOORPOORT aan te brengen. Deze zou dan aan de vestinggracht – op betrekkelijk korte afstand van de bestaande poort – worden gebouwd.

Hoewel op 21 mei 1595 dit plan door de Stadsregering reeds aangenomen was, werd pas in mei 1597 met de werkzaamheden aan deze voorpoort begonnen naar een ontwerp, dat even eenvoudig als degelijk was. De gekozen uitvoering stelde eigenlijk niets anders voor, dan een doorgang in de vestingwal.

De oude poort werd niet afgebroken, doch door het aanbrengen van een overwelving met de nieuw gebouwde poort verbonden. Bij deze bouwconstructie werd buiten de overwelving = mede als verbinding tussen de beide poorten = ook gebruik gemaakt van hoog opgaande gemetselde zijmuren. Door deze uitvoering ontstond een soort pleintje hetwelk benut kon worden voor de woning van de poortwachter, de wachtposten en opslagloodsen.

De overwelfde gang werd vervolgens afgedekt met aarde tot op een hoogte welke gelijk was aan de bestaande vestingwal. Het openen en sluiten van de toegangen der beide poorten geschiedde met een dubbel stel houten deuren. Zonodig kon de poortwachter in roerige tijden ook nog gebruik maken van een zwaar eikenhouten valhek waarvan de balken aan de onderzijde voorzien waren van stevige ijzeren pinnen.

De genoemde Sint Janspoort bezat ook zogenaamde schotbalken welke: “ *aldaer sal bleyven ende worden gelaeten.*”

Een belangrijke voorwaarde voor de verdediging = welke ook gold bij de Sint Janspoort = was, om de lengte as van de overwelfde gang niet te doen vallen in het verlengde der as van daar achter liggende tweede poort. Door de tussen beide poorten gelegen doorgang met een bocht uit te voeren; voorkwam men, dat bij vuur op de poort, gegeven door de aanvallende troepen, ook de achterliggende straat beschoten zou worden.

In 1640 = toen de stad bezet was door Staatse troepen = oordeelde de bevelhebber van de vesting, dat er bouwkundige herstellingen nodig waren aan de poortgebouwen. In het bestek wordt nader omschreven: de overwelfing tussen de poorten te vernieuwen, alsmede de voorzijde opnieuw in blauwe hardsteen op te trekken. Er werd ook besloten om bij de entree van de stadspoort de wapens van de Prins van Oranje en het Stadswapen aan te brengen.

Op 23 April 1640 meldt zich op het stadhuis de schipper Pauwels Pelgrom = schipper van den Bossche = dat zijn pleyt in de stadsgracht voor anker is gegaan.

Zijn lading bestaat uit 9000 grote mopstenen: “ *omme de Sint Janspoirt te overwulffen ende den steenen boogh mede aen te sluyten.*”

De stad betaalde voor deze stenen een bedrag van: 8 Gul. 't duysent.”

Regelmatig komen we in de daarop volgende jaren uitgaven in het Stads rekeningenboek tegen ten behoeve van de hier besproken Sint Janspoort, de Brug en de daar liggende Vestingwerken. In een latere periode treffen we in de boeken van de Eerstaanwezend Ingenieur der Genie bestedingen aan, eveneens ten behoeve van de hier besproken werken. Door de Wet op het Vestingstelsel van den 18^e April 1874 verloor ook de Sint Janspoort haar functie.

Ze werd rond 1890 gesloopt.

BRUGGEN.

In het vorige onderwerp hebben we gelezen, dat de Stadsregering van 's-Hertogenbosch op 21 mei 1595 het besluit nam tot de bouw van een Voorpoort = een weinig noord westelijker dan de Hoofdpoort = welke gelegen was nabij de Sint Janspoort. In het genoemde plan was ook begrepen de bouw van een nieuwe brug over de stadsgracht voor de verbinding met de dorpen gelegen in de richting Deuteren / Vlijmen. Het voorstel daartoe was afkomstig van de Heer van Grobbendonck en de Raadsheren van de Stad.

Mogelijk om een betere aansluiting te verkrijgen met de nieuw aan te leggen weg over de dijk naar Vlijmen; maar wellicht ook uit militair oogpunt, werd nadrukkelijk beschreven:

Dat men deselve brugge voir aen thooft soe cromme sal laeten aenloopen als ennichssins het werck sal toelaaten en het sweyen (bewegen) van de waegens can verdraegen, ten einde de toegange vande voirs. brugge zoe beter mag worden ontdekt ende van de wal gedefendeert.

Zowel in het archief van de Dienst der Genie als in het Stads rekeningenboek wordt deze brug regelmatig vernoemd in de verschillende dienstjaren.

1530 – 1531. Bij het onderhoud aan de bruggen bij de Vughter; Sint Jans; Hinthamerpoort en Orthenpoort alsmede de Lange Brug en de Balk over de Rosmalensche Wetering is de aannemer in gebreke gebleven.

De daartoe behorende 8^e termijn; zijnde 525 Gul. wordt niet betaald.

1535 – 1536. Voor het onderhoud der bruggen moesten de voerlieden bij het passeren ervan Bruggeld betalen aan de Stad en wel: 10 Ort – St. per kar. Ofschoon de verbinding, middels de Sint Janspoort, met het aansluitende achterland zeer gebrekkig was, bedroegen de inkomsten in deze periode: 39 Car. Gul. en 11¼ St.

1721. Op 7 april 1721 publiek aanbesteed: Het vernieuwen van de Brug aan de Sint Janspoort met het leveren en stellen van de benodigde ijzeren pilaren; leuning; steekschoven en verder ijzerwerk Aangenomen door CORNELIS PERDIJK voor de prijs van 3530 Gul. Betaalbaar in drie termijnen ad. 1176 gul. en 13 stuivers.

1754. Onderhoud aan de houten bruggen welke gelegen zijn buiten de vier Stadspoorten van onze Vesting. Betaald: 1451 gul. en 17 st.

1788 – 1794. Groot onderhoud besteed voor zes jaren aan de Landpoorten en de daar liggende Bruggen. Aangenomen door JOHANNUS HOLLANDERS voor: 750 Gul. jaarlijks.

1829 Dienst van Openbare middelen van vervoer ter land bepaalde op 22 November 1829: dat, het rijtuig met inbegrip van de lading, stro, touw en dek niet zwaarder mag wezen dan 2700 ponden.

DE DIJKWEG.

Tegelijk met de nieuwe brug aan de Sint Janspoort werd er ook een nieuwe weg aangelegd naar Vlijmen.

Het betrof een “Dijk weg” welke door het laag gelegen polderland zou lopen. In het verleden was de bereikbaarheid van de hier gelegen dorpen, juist door het ontbreken van een dergelijke route, zeer slecht te noemen.

Men moest zich tot nu toe noodgedwongen behelpen door middel van een landbouwweg, dat voor een deel door de Donk liep en voor een deel over een akker, welke toebehoorde aan de Weduwe PETER TOELINCX. Vooral in het natte jaargetijde stond dit land grotendeels onder water.

Onze stad zou hier graag verandering in brengen en was al jaren aan het onderhandelen met de “Langstraat.” Na moeizame besprekingen leek het er nu op, dat men inzake het grootste struikelblok: de kostenverdeling, tot een overeenstemming was gekomen.

Mogelijk het gevolg van een feit, dat beide partijen konden profiteren van een financiële meevaller, waar men eigenlijk niet op gerekend had. Er was namelijk via een “Geestelijke Persoon” een gift binnengekomen:

By Heymont Lycker ghyften tot behoefv vanden nyeuwen bolwerck van St. Janspoert ende den nyeuwen vaerdyck aldair geordineert ontfangen 700 Car. gul.

Goed voorgaan doet goed volgen. Ook de Abt van Berne kwam in financiële zin over de brug en schonk 12 Car. Gul. Hij verlangde dan wel vrije doorgang op deze weg en brug.

Ook de genoemde weduwe van Peter Toelincx liet zich niet onbetuigd. Ze verlangde daarvoor geen vrije doorgang maar wilde juist haar dankbaarheid tonen, dat zij nu van een lastig: "*servituur*" (dienstbaarheid) verlost was, waardoor in het bijzonder haar akker aanmerkelijk verbeterd was. Zij schonk aan de stad een gift van 25 Car. Gul.

COLLECTIE HINGMAN. In blauwe hardsteen opgetrokken poort uit 1640.

COLLECTIE HINGMAN.

Woning boven de St. Janspoort.

COLLECTIE HINGMAN.

Situatie tekening van de Brug.

COLLECTIE HINGMAN.

St..Janspoort , Wachthuis , Woning
